

УДК 343.36

**КОРИСЛИВИЙ МОТИВ ЯК ОЗНАКА ПОСТАНОВЛЕННЯ СУДДЕЮ (СУДДЯМИ)
ЗАВІДОМО НЕПРАВОСУДНОГО ВИРОКУ, РІШЕННЯ, УХВАЛИ АБО ПОСТАНОВИ**

**LUCRATIVE IMPULSE AS A SIGN OF ADOPTION JUDGE (JUDGES) OBVIOUSLY
UNFAIR SENTENCE, JUDGMENT, RULING, RESOLUTION**

Єднак В.М.,
*здобувач Київського університету права
Національної академії наук України*

У статті розглядаються проблеми встановлення змісту корисливих мотивів як кваліфікуючої ознаки постановлення суддею (судьями) завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови. Здійснено теоретичне узагальнення поглядів вчених-криміналістів на розуміння мотиву як ознаки суб'єктивної сторони складу злочину, а також на тлумачення поняття «корисливий мотив». Проаналізовано кримінальне законодавство України на предмет закріплення мотиву як основної або кваліфікуючої ознаки складів злочинів. Запропоновано визначення поняття «корисливий мотив».

Ключові слова: мотив, корисливий мотив, мета, вина, мотивація, суб'єктивна сторона складу злочину.

В статті розглядаються проблеми встановлення змісту корисливих мотивів як кваліфікуючої ознаки постановлення суддею (судьями) завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови. Здійснено теоретичне узагальнення поглядів вчених-криміналістів на розуміння мотиву як ознаки суб'єктивної сторони складу злочину, а також на тлумачення поняття «корисливий мотив». Проаналізовано кримінальне законодавство України на предмет закріплення мотиву як основної або кваліфікуючої ознаки складів злочинів. Запропоновано визначення поняття «корисливий мотив».

Ключевые слова: мотив, корыстный мотив, цель, вина, мотивация, субъективная сторона состава преступления.

The problems of establishing the content of lucrative impulse as an aggravating feature imposition of a judge (judges) knowingly unjust verdict, decision, ruling or order. Performed theoretical generalization views of forensic scientists to understand the motive as signs of the subjective side of the offense, as well as the interpretation of the concept of «lucrative impulse». Analyzed the criminal legislation of Ukraine for fixing the main motive as an aggravating or evidence of a crime. Proposed definition of «lucrative impulse».

Key words: impulse, lucrative impulse, purpose, guilt, motivation, subjective aspect of the offense.

Постановка проблеми. Протидія кримінальним корупційним правопорушенням є одним з пріоритетних напрямків державної політики. Згідно зі спільною вказівкою Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Міністерства доходів і зборів України № 35/20/1934/Зр/2469/5/99-99-08-04-16 від 4 лютого 2014 року щодо єдиного порядку обліку кримінальних корупційних правопорушень злочин, передбачений частиною 2 статті 375 Кримінального кодексу України (далі – КК України), віднесено до злочинів з ознаками корупції. Як зазначається у цій вказівці, до ознак, за якими цей злочин є таким, належать: спеціальний суб'єкт злочину (професійний суддя); вчинення зазначеними особами умисних дій з використанням своєї посади, влади, службових повноважень та пов'язаних з цим можливостей; вчинення таких дій з корисливих мотивів або в інтересах інших осіб з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб.

Стан дослідження. У теорії кримінального права проблемі кримінально-правової характеристики мотивів вчинення злочину (у т. ч. корисливих) приділяли увагу такі науковці, як І.Г. Фальковський, М.П. Чубинський, С.А. Тарарухін, Б.В. Харaziшвілі, А.В. Наумов, У.С. Джекебаєв, Я.М. Брайнін, А.П. Тузов, К.Є. Ігошев, А.В. Савченко, Л.Д. Гаухман, К.В. Єлфімова, І.А. Васильєв, Б.С. Волков, О.І. Рарог, В.А. Якушин та інші. Однак у працях цих дослідників не досліджуються проблеми корисливого мотиву як суб'єктивної ознаки складу злочину, передбаченого статтею 375 КК України.

Тому **метою статті** є кримінально-правова характеристика корисливого мотиву у складі постановлення суддею (суддями) завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови.

Виклад основного матеріалу. Термін «мотив» походить від латинського слова «movere» – рухати і означає спонукальну причину дій людини. Мотив поведінки – це категорія психологічна. Психологічна суть злочинного діяння ґрунтується, насамперед, на мотивації особи, тобто на тому, заради чого суб'єкт вчиняє злочин, заподіюючи шкоду інтересам інших осіб, суспільства або держави.

У теорії кримінального права досить довгий час тривали дискусії з приводу того, чи може кримінальне право використовувати психологічне розуміння мотиву. Так, одні науковці вважали, що у кримінальному праві психологічне поняття мотиву використовуватися не може [1, с. 41]. Інші вчені стверджували, що мотив – це психологічна категорія і створювати правове значення цього поняття ненауково [2, с. 23]. На нашу думку, між психологічним і кримінально-правовим поняттям мотиву немає ніяких принципових відмінностей, а тому й жодних перешкод для того, щоб використовувати у теорії кримінального права психологічне розуміння мотиву. Однак необхідно пам'ятати, що мотиви злочину є похідними від мотивів правомірної поведінки та є своєрідною формою трансформації законслухняного мотиву в мотив злочинної поведінки.

У теорії кримінального права науковці називають такі фактори, які спонукають людину до вчинення злочину: прагнення [3, с. 14]; інтерес [1, с. 46]; емоції [4, с. 55]; почуття [5, с. 89]; психічний стан людини [6, с. 11]; стимули до певної поведінки [7, с. 231], стан людської психіки, стан спонування особи [8, с. 67], спонування [9, с. 66]; інтегральний психічний утвір [10, с. 11], стимул, джерело активності людини [11, с. 166].

Погодимось з А.В. Савченком у тому, що зосереджувати свою увагу на якійсь одній характеристиці мотиву злочину недоцільно, оскільки це нівелюватиме інші сторони цієї ознаки складу злочину [10, с. 14]. На сьогодні у психології мотив поведінки людини розглядається як афективно-когнітивне утворення [12, с. 84] або як багатомірне функціональне утворення, що має складний предметний зміст [13, с. 113]. А тому мотив злочину характеризується тим, що це інтегральне психічне утворення, яке спонукає особу до вчинення суспільно небезпечного діяння. Окрім того, мотив має вольовий усвідомлений суб'єктивно-об'єктивний характер; в його основі найчастіше лежать потреби людини.

Отже, мотив вчинення злочину – це вольове усвідомлене суб'єктивно-об'єктивне інтегральне психічне утворення, яке спонукає особу до вчинення злочину, в основі якого лежать потреби людини.

Однак мотив вчинення злочину не може існувати сам по собі, він разом з метою визначає протиправну поведінку людини. Мотив і мета тісно пов'язані, між собою. Однак ці поняття не збігаються ні за обсягом, ні за змістом. Зокрема, Б.С. Волков визначає мету як той ідеальний результат, який уявляє людина та досягнути якого прагне особа, вчиняючи суспільно небезпечне діяння [14, с. 56]. О.І. Рарог вважає, що мета злочину – це ідеальна модель майбутнього бажаного результату, до заподіяння якого прагне правопорушник за допомогою вчинення злочину [15, с. 115].

Мотив та мету вчинення злочину наближує також і те, що вони є ознаками суб'єктивної сторони складу злочину. М.С. Таганцев зауважував, що мотив і мета – це два корелятивних поняття [16, с. 125]. Однак ці поняття не потрібно ототожнювати. Адже мотив відповідає на питання, чому людина виконує ті чи інші дії, а мета визначає напрямок її діяльності. Незважаючи на те, що мета детермінує дію, вона сама обумовлюється мотивами. Мета не може виникнути без мотиву, оскільки мотив є рушійною силою, він скеровує суб'єкта до досягнення мети. Одночасно мотив отримує свій розвиток завдяки меті.

Мотив і мета злочину пов'язані не лише між собою, але і з виною. Вони становлять ту психологічну основу, на якій зароджується вина. На думку В.А. Якушина [17, с. 170], зміст вини визначається як мотивом, так і метою злочину. Без з'ясування мотиву і мети вчиненого неможливо розмежувати один злочин від іншого. Водночас мотив і мету вчинення злочину не можна включати в вину, як це роблять окремі науковці. Зокрема, О.Д. Ситковська вважає, що поняття вини без вказівки на мету і мотив втрачає свою предметність [18, с. 39]. На нашу думку, має

рацію О.І. Рарог, який зауважує, що між виною й іншими ознаками суб'єктивної сторони злочину існує тісний взаємозв'язок. На відміну від вини, яка є необхідною ознакою будь-якого складу злочину, мотив і мета характеризують склади лише деяких злочинів (якщо мотив та мета передбачаються як обов'язкова або кваліфікуюча ознака, обставина, яка обтяжує або пом'якшує покарання).

Мотив злочину не завжди включається законодавцем в ознаки його складу. Кримінальний закон розподіляє мотиви на ті, що мають юридичне значення для кваліфікації та ті, що набувають значення при наступному застосуванні кримінального закону (зокрема, при призначенні покарання). Тому мотив як психологічна категорія має юридичне значення для всіх без винятку злочинів. Злочинний мотив детермінує вчинення умисних злочинів. Водночас при вчиненні необережних злочинів мотив має місце, однак він не має юридичного значення, оскільки не впливає ні на кваліфікацію цих злочинів, ні на призначення покарання за них [15, с. 61].

Отже, мотив і мета як ознаки суб'єктивної сторони злочину, по-перше, пов'язані між собою; по-друге, мають зв'язок з виною; по-третє, характеризують лише умисні злочини; по-четверте, є самостійними суб'єктивними ознаками складу злочину.

Корисливий мотив серед інших мотивів посідає одне з перших місць. Як зазначає Б.С. Волков, за силою свого казуального впливу на особистість, за динамічною здатністю викликати її активність він не має рівних і може поступатися хіба що статевому інстинкту [14, с. 42].

Корисливі мотиви передбачаються як конститутивна ознака підміни дитини (ст. 148 КК України), доведення до банкрутства (ст. 219 КК України), розголошення комерційної або банківської таємниці (ст. 232 КК України), жорстокого поводження з тваринами (ст. 299 КК України), незаконної видачі рецепта на право придбання наркотичних засобів або психотропних речовин (ст. 319 КК України), викрадення, привласнення, вимагання документів, штампів, печаток, заволодіння ними шляхом шахрайства чи зловживання службовим становищем або їх пошкодження (ст. 357 КК України).

Корисливі мотиви передбачаються як кваліфікуюча ознака таких складів злочинів: умисне вбивство (п. 6 ч. 2 ст. 115 КК України), незаконне позбавлення волі або викрадення людини (ч. 2 ст. 146 КК України), фінансування тероризму (ч. 2 ст. 258-5 КК України), наруга над могилою, іншим місцем поховання або над тілом померлого (ч. 3 ст. 297 КК України), організація або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів (ч. 2 ст. 317 КК України), передача або збирання відомостей, що становлять конфіденційну інформацію, яка знаходиться у володінні держави (ч. 2 ст. 330 КК України), незаконне переправлення осіб через державний кордон України (ч. 3 ст. 332 КК України), завідомо незаконні затримання, привід, домашній арешт або тримання під вартою (ч. 3 ст. 371

КК України), завідомо неправдиве повідомлення про вчинення злочину (ч. 2 ст. 383 КК України), завідомо неправдиве показання (ч. 2 ст. 384 КК України), злочинні дії військовослужбовця, який перебуває в полоні (ч. 3 ст. 431 КК України).

Водночас конститутивною ознакою зловживання опікунськими правами (ст. 167 КК України) передбачений не корисливий мотив, а корислива мета.

Враховуючи різне використання законодавцем термінів «корисливий мотив» та «корислива мета» в окремих науковців виникає ілюзія відсутності істотної відмінності між цими поняттями, викликана схожістю їх спонукальної функції. У зв'язку з цим висловлюються пропозиції окремих авторів у диспозиціях статей Особливої частини КК України використовувати термін «мотив» [19, с. 32].

При цьому відсутнє усталене визначення корисливого мотиву, воно відрізняється від специфіки тих складів злочинів, обов'язковою ознакою яких він виступає. Так, корисливий мотив як кваліфікуюча ознака умисного вбивства роз'яснюється у п. 10 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про злочини проти життя та здоров'я особи». У ньому зазначено, що корисливий мотив при вчиненні умисного вбивства має місце тоді, коли «...винний, позбавляючи життя потерпілого, бажав одержати у зв'язку з цим матеріальні блага для себе або інших осіб (заволодіти грошима, коштовностями, цінними паперами, майном тощо), одержати чи зберегти певні майнові права, уникнути матеріальних витрат чи обов'язків (одержати спадщину, позбавитися боргу, звільнитися від платежу тощо) або досягти іншої матеріальної вигоди. При цьому не має значення, чи одержав винний ту вигоду, яку бажав одержати внаслідок убивства, а також коли виник корисливий мотив – до початку чи під час вчинення цього злочину». П.П. Андрушко та А.А. Стрижевська визначають корисливі мотиви у складі зловживання владою або службовим становищем (ст. 364 КК України) як «прагнення особи отримати для себе не будь-яку вигоду, а лише матеріальну вигоду (наприклад, отримати майно або право на майно, звільнитися від матеріальних витрат внаслідок своїх дій)» [20, с. 228]. На думку Г.А. Крігера, корисливий мотив – це прагнення до паразитичного збагачення [21, с. 76]. М.Д. Шаргородський зазначав, що під корисливістю потрібно розуміти лише отримання матеріальної вигоди [22, с. 174].

На наш погляд, поняття корисливого мотиву повинно бути однаковим для всіх складів злочинів, в яких відповідна ознака передбачена як конститутивна або кваліфікуюча.

В українській мові одним із значень слова «користь», яке й визначає зміст словосполучення «корисливий мотив», є «матеріальна вигода для кого-небудь, прибуток» [23, с. 575].

На нашу думку, користь при вчиненні постановлення суддею (суддями) завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови може виражатися в різних формах. Насамперед, вона може бути пов'язана з прагненням отримати майно, ма-

теріальну цінність (речі, гроші, цінності), право на майно. Користь також може бути обумовлена прагненням позбутися внаслідок вчинення злочину від будь-яких матеріальних витрат (сплати боргу, платежу аліментів тощо). В основі користі як мотиву вчинення злочину може лежати прагнення отримати матеріальну вигоду і в інших формах (наприклад, одержання квартири). Так, загальною рисою користі є прагнення особи до незаконного збагачення, отримання матеріальної вигоди для себе.

Висновки. Таким чином, корисливий мотив як кваліфікуюча ознака постановлення суддею (суддями) завідомо неправосудного вироку, рішення, ухва-

ли або постанови (частина 2 статті 375 КК України) повинен включати такі ознаки:

- 1) отримання матеріальної вигоди;
- 2) уникнення матеріальних витрат або обов'язків.

Враховуючи наше розуміння поняття мотиву, а також ці ознаки, можна запропонувати визначення поняття корисливого мотиву як кваліфікуючої ознаки постановлення суддею (суддями) завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови. Це вольове усвідомлене суб'єктивно-об'єктивне інтегральне психічне утворення, яке спонукає особу до вчинення злочину, в основі якого лежить бажання людини отримати матеріальні блага або уникнути матеріальних витрат чи обов'язків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Филановский И.Г. Субъективная сторона преступления и ее установление / И.Г. Филановский. – Воронеж, 1974. – 398 с.
2. Чубинский М.П. Мотив преступной деятельности и его значение в уголовном праве / М.П. Чубинский. – Ярославль : Тип. Э.Г. Фальк, 1900. – 351 с.
3. Тарарухин С.А. Преступное поведение. Социальные и психологические черты / С.А. Тарарухин. – М. : Юрид. лит., 1974. – 288 с.
4. Харазишвили Б.В. Вопросы мотива поведения преступника в советском уголовном праве / Б.В. Харазишвили. – Тбилиси, 1963. – 314 с.
5. Наумов А.В. Мотивы убийств. Учебн. пособие / Под ред. доц. Н.А. Огурцова-Волгоград, 1969. – 135 с.
6. Джекебаев У.С. Мотивация преступления и уголовная ответственность / У.С. Джекебаев, Т.Т. Рахимов, Р.Н. Судакова. – Алма-Ата : Наука, 1987. – 189 с.
7. Браинин Я.М. Уголовная ответственность и ее основание в советском уголовном праве / Я.М. Браинин. – М. : Юрид. лит., 1963. – 275 с.
8. Тузов А.П. Мотивация противоправного поведения несовершеннолетних / А.П. Тузов. – К. : Вища школа, 1982. – 182 с.
9. Игошев К.Е. Типология личности преступника и мотивация преступного поведения / К.Е. Игошев. – Горький : Горьк. высш. школа МВД СССР, 1974. – 168 с.
10. Савченко А.В. Мотив і мотивація злочину. Монографія / А.В. Савченко. – К. : Атіка, 2002. – 144 с.
11. Гаухман Л.Д. Квалификация преступлений: закон, теория, практика Л.Д. Гаухман. – М. : АО «Центр ЮриИнфоРм», 2001. – 316 с.
12. Елфимова К.В. Исследование структуры мотивационного компонента деятельности / К.В. Елфимова // Вопросы психологии. – 1988. – № 4. – С. 82–87.
13. Васильев И.А. Мотивация и контроль за действием / И.А. Васильев, М.Ш. Магомед-Эминов – М. : Изд-во МГУ, 1991. – 144 с.
14. Волков Б.С. Проблема воли и уголовная ответственность / Б.С. Волков. – Казань : Изд-во Казан. ун-та, 1965. – 136 с.
15. Рарог А.И. Настольная книга судьи по квалификации преступлений : практ. пособие А.И. Рарог. – М. : ТК Велби ; Проспект, 2007. – 224 с.
16. Таганцев Н.С. Русское уголовное право. Часть Общая : лекции: в 2 т / Н.С. Таганцев. – М. : Наука, 1994. – Т. 1. – 380 с.
17. Якушин В.А. Субъективное вменение и его значение в уголовном праве / В.А. Якушин. – Тольятти : Изд-во ТолПИ, 1998. – 296 с.
18. Ситковская О.Д. Психологический комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации / О.Д. Ситковская. – М. : Зерцало, 1999. – 96 с.
19. Верховцев Ю. В. Корыстный мотив и его сущность / Ю.В. Верховцев // Проблемы правовой защищенности личности в уголовном судопроизводстве: сб. науч. тр. – Ярославль, 1991. – С. 128–137.
20. Андрушко П.П. Злочини у сфері службової діяльності: кримінально-правова характеристика [навчальний посібник] / П.П. Андрушко, А.А. Стрижевська. – К. : «Юрисконсульт», 2006. – 342 с.
21. Кригер Г.А. Квалификация хищений социалистического имущества / Г.А. Кригер. – М. : Юридическая литература, 1971. – 360 с.
22. Шаргородский М.Д. Вина и наказание в советском уголовном праве / М.Д. Шаргородский. – М. : Изд-во НКЮ СССР, 1945. – 56 с.
23. Великий тлумачний словник / [укл. В.Т. Бусел]. – К. ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2002. – 1440 с.